

GAZİ TÜRKİYAT
G Ü Z / 2 0 2 3

Atf / Citation

BAYRAKDARLAR, T. (2023). "Azerbaycan Masallarında Ejderha Motifi". *Gazi Türkiyat*, 33: 37-59.

Geliş / Submitted

23.09.2023

Kabul / Accepted

09.11.2023

DOI

10.34189/gtd.33.003

AZERBAIJAN MASALLARINDA EJDERHA MOTİFİ

Dragon Motif in Azerbaijan Folk Tales

Tuğba BAYRAKDARLAR*

Öz

Masallar mitik dönemin izlerini üzerinde taşıyan ve bu izler ile kültürel kodları geçmişten günümüze en saf hâliyle ulaştırılan sözlü anlatı türlerindedir. Azerbaycan Türkleri zengin masal külliyatı ve edebî mirasıyla Türk boyları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada ejderha motifinin Azerbaycan masallarındaki tasviri, görüldüğü mekân, alt edilme şekilleri ve S. Thompson'un MIFL adlı eserine göre motif incelemesi yapılmıştır. Malzemenin tespitinde Azerbaycan folkloru için önemli kaynak niteliği taşıyan Azerbaycan Nağılları adlı 5 ciltlik eserden faydalanılmış ve bu masalların taranması neticesinde incelemeye uygun olduğu tespit edilen 27 masal metni içerik analizine göre değerlendirilmiştir. Sürüngeci cinsinden bir varlık olan ejderhanın dönemlere ve kültürel etkileşimlere göre anlam karşılığı değişiklik gösterse de Çin mitolojisindeki olumlu anlamlardan biri olan "güç"ü muhafaza ettiği ve Ön Asya kültürleriyle etkileşime girildikten sonra Türklerde görülen olumsuz karşılıklarına uygun şekilde kaos yaratıcı, yıkıp yok edici unsur olarak tasvir edildiği ve bu yönüyle masalarda kahramanın erginlenme aşamasının en zorlu eşiği olarak kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, nağıl, sihirli masal, ejderha, motif

Abstract

Folk tales are one of the oral narrative genres that carry the traces of the mythic period and transmit these traces and cultural codes from the past to the present in their purest form. Azerbaijani Turks have an important place among the Turkic tribes with their rich fairy tale corpus and literary heritage. In this study, the depiction of the dragon motif in Azerbaijani fairy tales, the place of its appearance, the ways of defeating it and the motif analysis according to S. Thompson's MIFL work were analyzed. In the determination of the material, the 5-volume work titled Azerbaijan Nağılları, which is an important source for Azerbaijani folklore was used, and 27 fairy tale texts, which were determined to be suitable for analysis as a result of scanning these tales, were evaluated according to content analysis. Although the meaning of the dragon, which is a reptilian creature, varies according to periods and cultural interactions, it has been observed that it preserves "power", which is one of the positive meanings in Chinese mythology, and after interacting with the cultures of Asia Minor, it is depicted as a chaos-creating, destructive element in accordance with the negative

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE. tbayrakdarlar@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8218-4517

equivalents seen in Turks, and in this respect, it is used as the most challenging threshold of the hero's maturation stage in fairy tales.

Keywords: Azerbajjan, nağul, fairy tale, dragon, motif

GİRİŞ

Sözlü kültür ürünlerinden mit, efsane, destan ve masal gibi anlatılar içerisinde geniş bir yer kaplayan ejderhanın kökeni ve dünya mitlerinden etkilenmeler neticesinde taşıdığı simgesel karşılığına dair kaynaklarda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hançerlioğlu'nun ifadesine göre ejderhanın kökeni Eski Sümer-Babil inançlarına dayandırılır (2000: 131) ve ejderhaların eski Babil inançlarından doğmuş masallardan türediği, toplumların hayal gücüne göre şekillendiği düşünülür (Günay 2009: 106). Ejderha motifi Türk mitolojisine Çin¹ mitolojisinden geçmiştir. Bu nedenle Hunlar, başkentlerini Ejderha Şehri (Lung-ch'êng) olarak adlandırmışlardır (Öger 1995: 566). Ejderha Çin'de su, yağmur, bulut ve gök gürültüsünün tanrısı, nimetlerin habercisi, kutsal insanların sembolü olarak görülür (İnayet 2010: 54). Çin mitolojisinde *long/ lunğ* terimiyle ifade edilip doğal eril gücün ve verimliliğin (yang) sembolü olarak Batı'daki karşılığının aksine iyi huylu ve zararsız bir varlıktır. Eski çağların kozmolojisine göre ejderha *tianlong*, *shen-long*, *di-long*, *fu-cang-long* olmak üzere dört çeşittir. *Tialong* (gök-ejderhaları), gökyüzünün yeniden hayat veren gücünü sembolize eder. *Sehn-long* (ruh-ejderhaları), yağmurun yağmasını sağlar. *Di-long* (yeryüzü-ejderhaları), nehir ve dereleri hâkimiyeti altına alır. *Fu-cang-long* (hazinelere koruyan ejderhalar), dünyayı kuşatan dört denizin hükümdarları olarak kabul edilir (Eberhard 2000: 104-105). Bu özellikleriyle Çin mitolojisinde olumlu nitelikleriyle tasvir edilir.

Erken Altay mitolojisinde bereketin, refahın ve gücün sembolü olan ejderha, Uygur mitolojisinde göğün çarkını döndüren ve göksel hareketin nedeni olarak görülen tanrısal güçtür. Ön Asya kültürleriyle etkileşime geçildikten sonra ejderhanın Türk mitolojisindeki olumlu anlamı değişmiş ve ejderha, insanı yoldan çıkararak, yenilmesi gereken kötülüğün simgesi hâlini almıştır (Korkmaz 2003: 61). İslamiyet'ten sonraki edebî metinler incelendiğinde ise ejderha motifinin bir yandan kötülüğün simgesi hâline geldiği, diğer yandan İslamiyet'ten önceki kullanımlarına benzer şekilde gücü, cesareti ve yiğitliği sembolize etmeyi sürdürdüğü görülür (Küçükbasmacı 2014: 160). Bu bakımdan ejderha, Türk anlatılarında iki yönlü özellikleriyle ön plana çıkar.

Avrupa'da ise ejderhanın olumsuz anlam taşıdığına ve uğursuzluk getirdiğine inanılır (Karakurt 2012: 294). Rus folklorunda da ejderha erkek veya dişi olarak iki

¹ Ejderhanın kökeni Çin olarak gösterilse de bu konuda bazı araştırmacılar aksi görüş belirtir. Detaylı bilgi için bk. Çoruhlu 2014: 30.

cinsiyette görülür ve bu niteliği, ejderhaların amaç ve eylemlerinde, kahramanlarla ilişkilerinde etkili olmaktadır (Warner 2010: 112).

Farsça '*azi-Dşâka* sözcüğünden türetilen bu mitolojik varlığın adı, Türkçede *ejder*, *ejderha* (Boratav 2016: 66), *yılan*, *nek yılan*, *büke*² ve *evren*³ olarak anılır. Bunlar içerisinde *evren*⁴ "dönmek" anlamına gelen evir- fiilinin durum ortacıdır ve "döneni" tanımlar. Oldukça eski olan *evren* ismine *On İki Hayvanlı Takvimi* ile *Kutadgu Bilig*'de rastlanır (Roux 1984: 120).

Ejderhaların farklı adlandırmalarla da olsa her toplumda görülmesi oldukça ilgi çekicidir ve kavram olarak ortaya çıkışına yönelik net bir açıklama yapılamamıştır. Bu konuda ejderhanın insanın bilinçaltındaki yılan korkusundan kaynaklandığını düşünenler olduğu gibi, tamamen hayal ürünü olan masallara ait bir kavram olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Uslu 2019: 232). Psikanalitik açıdan değerlendirildiğinde de ejderha, yılan, canavar ve şeytan gibi varlıklar gölgenin sembolleridir. Gölge; kolektif bilincin girişinde, genellikle bir mağaranın veya su dolu bir havuzun önünde karşımıza çıkıp kişiliğimizin ortaya çıkmamış, hiç tanınmayan yönlerini sembolize eder. Bu hayvanlara karşı duyulan korkunun nedeni de kişiye öğrenmek istemediği dersler vermeleri ve kişinin kendisiyle yüzleşmesini sağlamalarıdır (Seçki 2015: 146). Bu yönüyle ejderhalar, günlük yaşamda insanların belirli bir aşamayı geçtikten sonra farkına vardığı ve iyileştirmek, dönüştürmek zorunda kaldığı önemli eşiklerde beklemektedir. Anlatılar üzerinden kahramanın yolculuğunu çözümlleyen Joseph Campbell, kahramanın macerasında aşırı güç bölgesinin önünde yer alan "eşik muhafızına" kadar ilerlediğini, bu muhafızların ardının karanlık ve bilinmezliklerle dolu olduğunu ifade eder. Sınırdaki bekleyen güçler tehlikeli olduğu için onlarla birlikte iş birliği yapmanın risk taşıdığını ancak usta ve cesur birinin bu tehlikeli durumun üstesinden gelebileceğini belirtir (2010: 94, 99). Sözlü kültür ürünlerinden masalarda da kahramanın yolculuğundaki en çetin bekçiler ejderha ve devlerdir. Bu varlıkları alt eden kahraman sonsuzluğun gücüne ulaşır ve yeniden doğuşunu gerçekleştirir.

² *Divânu Lugâti't-Türk*'te böke "büyük yılan", neg "timsah", neg yılan "yılan" karşılığıyla verilir (Ercilasun vd. 2014: 597, 768).

³ Eskiden zoomorfik olarak algılanan *evren* "ejder" şekliyle tasavvur edilmiştir. Mitolojik anlatılarda ejder motifi çok fazla yaygınlık göstermezken masalarda su ile bağlantılı olarak yer almaktadır (Bayat 2020: 63).

⁴ Bu kelimenin Türkçede ejder veya dev yılan anlamında kullanılmasının nedeni "evrilme" durumunun yılan gibi kıvrılarak hareket etmesine bağlanmaktadır (Bayat 2020: 69).

Türk dünyası anlatıları üzerinden ejderha motifinin müstakil olarak değerlendirildiği kitap⁵, makale⁶, tebliğ⁷ tarzında yayınlar bulunmaktadır. Her yayın, bu mitik varlığın benzer ve farklı yönlerinin detaylı çözümlenmesi ve çeşitli sahalardaki görünümünü ortaya koyması adına önem arz etmektedir. Bu çalışmada *Azerbaycan Nağılları* adlı beş ciltlik eserden 165 masal içerisinden tarayıp tespit ettiğimiz 27 masal üzerinden ejderha motifi metin içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve dört ana başlık altında ejderhanın özellikleri, mekânı ve mekândaki kullanım işlevi, ejderhanın alt edilmesi ve ejderha motifleri üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen verilere göre ejderhanın Azerbaycan masallarından hareketle simgesel karşılığı ve toplumsal bellekteki yansımaları çözümlenmeye çalışılmıştır.

1. EJDERHANIN ÖZELLİKLERİ

Ejderha; kanatlı, dikenli kuyruklu, pullu derili, ağzından ateşler saçan dev bir kertenkele veya yılan olarak tarif edilen efsanevi varlıktır. Genellikle büyüsel veya ruhsal güçleri olan, çok büyük bir kertenkele veya sürüngen olarak tarif edilip korkunç görünüme sahiptir. Batı tasvirlerinde yaygın olarak kanatlı, Doğu'da kanatsızdır (Karakurt 2012: 294). Ejderhaların yüzleri insan gibidir. Genellikle yılan şeklinde olan bu varlıkların ayakları kertenkele ayağına benzer. Dört ayaklı olanları da bulunmaktadır (Uraz 1994: 161). *Dünya İnançları Sözlüğü*'nde ejderha bu özelliklerine ek olarak aslan pençelerine sahip mitolojik bir hayvan olarak tarif edilir (Hançerlioğlu 2000: 131). Smith'in çalışmasında yer alan ilk ejderha tasvirinde de ejderhanın ön kısmının kartal, arka kısmının aslandan meydana geldiği görülmektedir (2022: 98). Fiziksel olarak ejderhanın dünya mitlerinde çeşitli tasvirleri olsa da yaygın görüş, sürüngen cinsinden bir varlık olduğu yönündedir. Türk Dünyası anlatılarında ejderha genel olarak kötücül özellikleriyle korku ve kaos yaratma unsuru olduğu için bunu ön plana çıkartan yönleriyle tasvir edilir.

Efsanelere göre ejderha; insan ve hayvanları nefesiyle kendisine çeken, ağzından alevler saçan ve geçtiği yerlerdeki bitkileri yakan⁸, genellikle yedi başlı yılanıdır ve

⁵ Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası Soylamaları ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

⁶ Aımukhambet, Z. vd. (2022). "Kazak Folklorunda Yedi Başlı Ejderha". *Millî Folklor*, 17(136): 192-204; Durbilmez, B. ve Tekin, F. (2020). "Kazan-Tatar Türklerinin Halk Anlatılarında 'Yılan', 'Ejderha' ve 'Yuha'". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124(245): 307-326; Türkan, K. (2016). "Balkan Türk Masallarında Mitolojik Bir Figür: Ejderha". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45): 219-225 vd.

⁷ Baysal, N. (2021). "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Anlatmasında Ejderha ve Kutsalın Yeniden Yaratımı". 4. Uluslararası Dede Korkut Türk Kültürü, Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, 2-4 Eylül 2021 (ed. Ramazan Gafarlı), IKSAD Yayınevi, 214-223 vd.

⁸ İneyet'in yalmavuz tipini ele aldığı çalışmasında bu dev tipinin her şeyi yakıp yıkan, yutup bitiren, kasırga şeklinde bir ejderha olarak görülmesi; ejderha ile yalmavuz arasında sıkı bir ilişkinin olmasıyla ve taşıdıkları

ejderhaların öldürülmediği takdirde bin yıl boyunca yaşadığı, zararları artınca da melekler tarafından zincire vurularak Kafdağı'nın ardına atıldığı anlatılır (Arı 2003: 335).

Azerbaycan masallarında ejderha uzun boylu, uzun kuyruklu, uzun dilli, büyük başlı, mızrak boynuzlu, çirkin görünümlü, heybetli ve korkunç bir varlık olarak tasavvur edilir. Örneğin *Qızıl Qoç* (Seyidov 2005: 57) masalında Melik ile eşinin toy gecesinde kız ile oğlan uyuduktan sonra ortaya çıkan ejderhanın tarife göre başı dam boyunda, dili beş arşın, boynuzları mızrak gibidir. *Lala ve Nergiz* (Zeynalı 2005: 170-171) masalında bir şehirde ortaya çıkan ejderha, kuyruklu. *Hambal Ehmed* (Ahundov 2005a: 74) masalında şehre gelen ejderha ile *Melik Çoban* (Ahundov 2005a: 98) masalında padişah, askerler ve Süsen'in karşısına çıkan ejderha oldukça iridir. *Tapdıq* (Ahundov 2005b: 52) masalında ilk ejderha çirkin görünümlüdür. İnsanı yutacak kadar heybetlidir ve karnı pehlivanlarla doludur. *Yusifle Senuber* (Seyidov 2005: 83) masalında adada yer alan diğer hayvanlarla birlikte, çirkin ve korkutucu fiziksel görünümüyle yansıtılır.

Ejderhanın en belirgin özelliklerinden biri ağızlarından alevler saçması ve nefesiyle insanları kendisine çekip yutması, geçtiği yerleri yakıp yıkıp soldurmasıdır. Çoruhlu, Türk kültüründe ejderin ağzından alevler saçmasını, ağzında bir top veya alev saçan inci olmasını gök ve yer tasavvuruyla ilgili olmasıyla açıklar (2014: 30). *Qızıl Qoç* (Seyidov 2005: 57) masalında ejderhanın ağzından saçtığı ateş, demirci ocağına benzetilir. Ağzını açarak kel oğlanı yutmak ister. *İlan ve Qız* (Seyidov 2005: 232) masalında Mehemed, dervişin tavsiyesine uyarak ejderha eşine çok tuzlu yemek yedirip uykuya dalarlar. Gece yarısı Mehemed'in eşi su içmek için kalktığı evde bir damla su bulamaz ve kilitli kapıları açamaz. Bunun üzerine aynanın önünde cama dönerek bir kez nefes alır ve ağzından alevler çıkar. O an cam eriyip suya döner. Kadın aynadan çıkıp bahçedeki suyun başına giderek tamamını içip kurutur ve evine döner. *Tapdıq* (Ahundov 2005b: 52, 60) masalında ilk ejderha, Tapdıq'ı kılıcıyla yutar, diğer ejderhalar ağızlarını açıp ateşler saçarlar. Ejderha, *Şems-Qemer* (Ahundov 2005b: 30) masalında celladı ve *Güloğlan* (Ahundov 2005b: 222) masalında ise padişahın kızını yutmaya çalışır.

Azerbaycan masallarında ejderhaların ağızlarından saçtıkları alevlerin yanı sıra ağızlarında inci veya yakut cinsinden değerli taşlar taşıdığına yönelik örneğe de rastlanır. *Keçel* (Ahundov 2005b: 144) masalında ejderha, uzak bir adada pınarın başında, ağzında yakut ile bekler. Bu konuda Eliade, nadir rastlanan değerli taşların yılan ve ejderhaların başlarından çıktığına yönelik bir inanışın bulunduğunu ifade eder (2005: 519).

ortak özellikler yönüyle yalmavuzun kökeninin Türklerde daha önceden bilinen ejderhaya dayanmasıyla açıklanır (2010: 51, 55).

Fiziksel açıdan gerektiğinde dağı alıp taşıyabilecek gücü olan ejderha, insan gibi konuşma yetisine de sahiptir. Bu özellikleriyle anlatılarda dev motifiyle ortaklık gösterir. *Şahsonqar* (Zeynallı 2005: 221) masalında dağı havaya kaldırıp yere koyan ejderha, insan gibi konuşarak padişahın büyük oğluna “Mehemmed, gel arkamdan” diye seslenir. *Qaraqaşım Nağılı* (Tehmasib 2005: 18) adlı metinde ejderha öldürülürken “Vay, yandım” diye bağırarak acısını ifade eder.

Masallarda ejderhanın bedeninin ve bedeninden çıkan her parçanın belirli bir sembolik anlamı vardır. Örneğin kahraman tarafından öldürülen ejderhanın kanı “nişan” olarak kullanılır. Ejderha, toplum içerisinde gerçek kahramanın ortaya çıkarılmasında ve mükâfat olarak da sıklıkla padişahın kızıyla evlenme hakkının elde edilmesinde veya kahramanın ait olduğu dünyaya geri dönüşünün sağlanmasında belirleyicidir. *Celayi-Veten* (Ahundov 2005a: 244-245) masalında padişahın kızını yarıya kadar yutan ejderhayı öldüren kahraman ile *Cantiq* (Tehmasib 2005: 73-74) masalında padişahın kızını kurtarmak için ejderhayla mücadeleye giden kahramanın kürek kemiğine hayatını kurtardığı genç kız tarafından ejderhanın kanı sürülür. İlerleyen bölümlerde de genç kızı kurtaranın kim olduğu padişah tarafından bu kan aracılığıyla tespit edilir ve kahraman, padişahın kızıyla evlendirilir. *Kiçik Şahzade* (Zeynallı 2005: 113-114) masalında ise suyun önünü kesen ejderhayı öldürüp halkı kurtaran kahramanın kürek kemiğine yine kurtarılan genç kız tarafından ejderhanın kanı sürülür. Haberi işiten padişah, bu kanı görünce onun talebini yerine getirerek ödüllendirir ve kahraman, karanlık dünyadan aydınlık dünyaya geri çıkarılır.

Ejderhalar kimi zaman kendi formunun dışında, farklı suretlerde karşımıza çıkabilmektedir. Mackenzie'nin ifadesine göre Çin ve Japon halk hikâyelerinde ejderhalar sazan, su yılanı veya somon gibi balıkların şekline girebilir veya balıklarda hayat bulur. Batı Avrupa hikâyelerine bakıldığında da benzer şekilde ejderhaların ve ateş ile su tanrılarının balık şekline büründüğü veya kendilerini havuzlarda sakladığı görülür (1996: 73). Türk masallarında ise yaygın olarak ejderhanın gerektiğinde insan veya güzel bir genç kız donuna girerek kahramanın karşısına çıktığı görülür. Ögel, bu motifin bütün Türk Dünyası masallarında ortaklık taşıdığını belirtir (1995: 568). Azerbaycan masallarında ejderha ile insanın evliliğine dair bir örnek tespit edilmiştir. Bu örnekte ejderha, güzel bir kız olarak tasvir edilir. Öncesinde yılan olup insana dönüşümü için de uzun bir süreç geçirmesi gerekir. Ardından insana dönüşmesine rağmen yok edici özelliklerini değiştirmemektedir. *İlan ve Qız* (Seyidov 2005: 231-233) masalında kahramanın karşısına çıkan ejderhanın ilk olarak yılan olduğu ve 1200 yıl yaşadığından sonra insan şeklini aldığı anlatılır. Metinde Mehemed adlı pehlivan, ormanda bir kara dikenin dibinde gördüğü upuzun saçlı, çıplak, güzel kızla evlendikten sonra gündün güne sararıp solmaya başlar. Bir gün yolda karşısına çıkan dervişin verdiği akıl sayesinde eşinin ejderha neslinden olduğunu öğrenir. Dervişin ifadesine göre bu varlıklar önce yılan olup 300 yıl yaşadığından sonra bedenlerinde kara bir benek olur ve elleri ayakları çıkar. Bu şekilde 700 yıl yaşadığından sonra ikinci beneği çıkartırlar ve ejderhaya dönüşürler. 1200 yıl yaşayıp üçüncü kara beneği çıkardıktan

sonra ise insan formunu alırlar. Ancak âdetleri ve nefesleri ejderha olarak kalır. Bu nefes, birlikte olduğu insanı belirli bir süre içerisinde yok etmek için yeterlidir. Masalda Mehemmed pehlivanı günden güne ayva gibi sarartan da ejderha eşinin nefesidir.

Ejderhanın insana dönüşümünün yanı sıra insanın ejderhaya dönüşümüne de rastlanılır. Bu motif, kahramanın insandan daha zorlu bir eşikle sınanması adına kullanılmaktadır. *Qaraqaşın Nağılı* (Tehmasib 2005: 18) adlı metinde kahramanın karşısına çıkan ihtiyar, öldürülmek istenince kuyruklu bir ejderhaya dönüşüp kahramanla çarpışır. Bu çarpışma, kahramanın gücünün test edildiği bir aşamadır.

Azerbaycan halk anlatılarında ejderha motifi, diğer Türk boylarıyla benzer özellikler taşıyıp ve çok başlı olarak tasvir edilip kuraklık, açlık ve hastalıkların sebebi olarak gösterilir (Dilek 2021: 297). Çok başlılık anormallik göstergesi olup düzenin bozulmasına işaret eder ve insanın görüp bildiği dünyadaki tek başlılık durumuna aykırı olduğu için korku oluşturur (Sarpkaya 2021: 148). Qafarlı ise ejderhanın çok sayıda başının meydana gelmesini önünü kestiği suyun dolup taşarak yatağına sığmayıp akmak için yol bulduğunda, diğer ifadeyle, kollara ayrıldığında oluşması şeklinde açıklar (2010: 314). İncelenen masalarda ejderhanın çeşitli özellikleriyle tasvir edilmesine karşın çok başlılığına yönelik bir bilgiye rastlanılmamıştır.

2. EJDERHANIN MEKÂNI VE MEKÂNDAKİ İŞLEVİ

Türk boylarının inanışlarında ejderhanın mekânı farklılık gösterir. Türkmen, Özbek ve Kazak anlatılarında yer altındaki bir mağarada yaşayıp oradaki hazineyi koruduğu görülür. Batı Sibiry Türklerinde ormanda, Başkurt ve diğer Türk boylarında ise su kaynaklarında yaşar (Beydili 2004: 192). Azerbaycan masallarında ejderha motifi, genellikle zulmet dünyası olarak tarif edilen yer altı/karanlık dünya, karanlık ormanlar, su kaynakları, dağlar, kutsal ağacın altı ile tılsım gücüne sahip bir kişinin evi veya tılsımlı bir mekânda, ilgili yerlerin, tılsımlanmış bir genç kızın veya hazinenin başında bekçilik işleviyle kullanılır. Bunlar içerisinde ejderhanın en yaygın görüldüğü mekânların başında su kaynakları gelir ve ejderha genellikle dere, nehir, deniz ve ada gibi yerlerde bekler. *Yeddi Dağ Alması* (Tehmasib 2005: 58) masalında iki ejderha, Nil'in yakasında bulunan derenin içinde yanan antik taşların gece gündüz bekçiliğini yapar. *Keçel* (Ahundov 2005b: 144) masalında ejderha, uzak bir adada pınarın başındadır. *Yusifle Senuber* (Seyidov 2005: 73-74, 83) masalında Yusif ile Senuber'in oğlu Yusif, uçsuz bucaksız denizi aştıktan sonra karşısına çıkan adada yılan, çıyan, aslan, kaplan, kurt ve ejderhalarla karşılaşır. *Qaraqaşın Nağılı* (Tehmasib 2005: 6, 17-18) adlı metinde iki ejderha vardır. İlk ejderha, dervişin evindeki odada, üçüncü kapının önünde bekçidir. Masalın ilerleyen bölümlerinde ise bir deryada çeşitli hayvanlarla birlikte kahramanın karşısına çıkar.

Ejderha tipi; belaların, kuraklığın, açlığın ve hastalıkların sebebi olarak tasavvur edilir. O daima yaşam merkezlerine gelen tatlı suların kaynağında durur, insanların ne gökten ne de yerden su elde etmelerine imkân verir (Qafarlı 2010: 314). Babek'in ifadesine göre su kültüyle bağlantılı olan ejderha ve yılan, suyun önünü kesen kötü güçlerin kontrolindedir. Bu durumda kaosa, karanlık dünyaya bağlanır. Ejderhanın suyun önünü kesmesi, suyu esir almasıyla açıklanır ve kahramanın onu öldürmesiyle su azat edilir (2011: 134-135). Masallarda ejderhanın suyun önünü kesip karşılığında kurban istemesi, yaşam anlamına gelen suyu kendi denetimine geçirip yaşama sahip olma arzusuyla yorumlanır. Bununla birlikte ejderha, bu kaynakları kendi denetimine almasından dolayı bereket ve gücün sembolüdür (Karakurt 2012: 294). Su kaynaklarının koruyucusu olduğu için halkın su ihtiyacı onun emrindedir (Boratav 2016: 66). Azerbaycan masallarında da suyun kontrolü ejderhanın tekelindedir ve karşılığında kendisine her gün veya her öğün bir insan kurbanı istemektedir. Talebi karşılandığı takdirde sunulan kurbanı⁹ yerken insanların sudan bir miktar yararlanmasına müsaade eder. Kaotik varlığın yarattığı susuzluk nedeniyle hayat döngülerinde çıkmaza giren insanlar, yaşamlarını sürdürebilmek adına ejderhanın isteklerini yerine getirmek zorundadırlar. *Cantiq* (Tehmasib 2005: 72-73, 74-75) masalında ayrı şehirlerde kahramanın karşısına çıkan iki ejderha da şehrin suyunun önünde yatar ve her gece başında bir tabak pilavla gelen genç kıızı yerken şehir halkı su ihtiyacını karşılar. *Celayi-Veten* (Ahundov 2005a: 243-244) masalında ejderha; dağın ardında, şehirden geçen büyük çayın suyunu keser. Karşılığında her gün bir kız kurban edildiği ve halkın susuz kaldığı kahramana söylenir. *Hambal Ehmed* (Ahundov 2005a: 74-75) masalında iki ayrı ejderha da şehrin kenarındaki çayın önünü keserek suyun başında bekleyip halkı susuz bırakır. *Reyhanın Nağılı* (Ahundov 2005b: 138) adlı metinde ejderha, karanlık dünyadaki bir şehrin pınarının suyunu keserek halkı susuz bırakır ve her hafta yem olarak bir kız ister. *Kıçık Şahzade* (Zeynalı 2005: 113) masalında ejderha, karanlık dünyada suyun önünü keser, insanların su götürmesine engel olup karşılığında yiyecek ister.

Türk masallarında su ve su kültü; yaşamın kaynağı, farklı dünyalara açılan bir kapı, ruhların mekânı olup güzelleştirici, gençleştirici, iyileştirici yönleriyle ön plana çıkan bir tabiat unsurudur. Animizm'e göre tabiatta her şeyde olduğu gibi suyun da bir ruhu bulunur (Türkan 2012: 138). Kozmogoninin simgesi, iyileştirici, gençleştirici ve yaşamı sonsuz kılıcı büyüsel bir madde olarak tanımlanan hayat suyu, ulaşılamaz bir yerdedir ve canavarlar tarafından korunur. Girilmesi zor bölgelerde yer alır. Bu suyun kaynağına ulaşmak ve suya sahip olmak için çeşitli sınamalardan geçilmesi gerekir (Eliade 2003a: 200). Azerbaycan masallarında dirilik suyu olarak ifade edilen ölümsüzlük suyu, insan ayağının ulaşması mümkün olmayan en uzak noktalarda yer

⁹ Ejderhanın masallarda insan kurbanı istemesinin nedeni mitik dönemdeki insan kurbanı inancından kaynaklanmakta ve o dönemde kutsal ruhlara isteyerek kurban sunulan genç kızların bu inancın izleri olarak masallarda mağdur şeklinde kutsiyet taşıyan ejderhaya yem olarak verildiği görülür (Yalçınkaya 2019: 47).

alır ve bu kaynak da diğer su kaynakları gibi ejderha tarafından korunur. Örneğin *İskender Zülqerneyn* (Seyidov 2005: 139-141) masalında başında boynuzu olan Zülkarneyn padişah, sırrı ortaya çıkınca canı sıkılır ve 300 yaşındaki ihtiyardan yolunu öğrendiği dirilik suyunu elde etmek için askerleriyle birlikte karanlıklar dünyasına giderken bir adada çok sayıda yılan ve ejderhayla karşılaşır. Bu varlıklar, dirilik suyunun bekçileridir.

Türk kozmolojisinde yer ve gök ejderi olmak üzere iki tür ejderhadan söz edilir. Yeraltında veya derin su kaynaklarında bulunan yer ejderi, baharda yerin altından çıkıp göğe yükselir ve bulutların arasına karışarak yağmur yağmasını sağlayarak bereket ve refah getirir (Çoruhlu 2002: 133). Bu yönüyle ejderha, en çok suyla sembolleştirilir. Bu konuda Eliade, su amblemlerinden biri olan ejderhaların okyanusların derinliklerinde yaşayan hayvanlar gibi derinliğin kutsal gücüyle sarmalandığını, ritmik yaşamın ve uygarlıkları doğuran suyun ruhunun simgesi olduğunu söyler (2003a: 212-213). Örneğin *Ohhayla Ehmed* (Seyidov 2005: 206) masalında ejderha; ormandaki bir pınarda, Ohhay adlı adamın yaşadığı suyun altında, büyük kalenin bir yanında aslan, kaplan, ayı, tilki, çakal, yılan vb. çeşitli vahşi hayvanlarla aynı yerdedir. Masalda ejderhanın suyun derinliklerindeki bir dünyada gösterilmesi, suyun kutsal gücüyle sarmalandığının belirgin bir yansıması olarak okunabilir.

Türk anlatılarında ejderhanın yaygın görüldüğü yerlerden bir diğeri de kutsal ağacın altıdır. Eliade, hayat ağacının ve ölümsüzlüğün peşinde olan kahraman ile bu ağacı koruyarak insanın ağacın meyvesine ulaşmasını engellemeye çalışan yılan/canavar örüntüsüne pek çok gelenekte rastlanıldığına değinir. İnsan, ağaç ve yılan birlikteliğinin anlamı ölümsüzlüğü elde etmektir ve bu, ulaşılamaz bir yerde olan hayat ağacında bulunup bir canavar tarafından korunur. Büyük çabalar sonucunda ona yaklaşmaya çalışan insanın ölümsüzlük meyvelerinden yiyebilmesi için canavarla dövüşmesi ve onu alt etmesi zaruridir. Bu varlık, insanın ölümsüzlük elde etme yolunda bulunan en büyük rakibidir. Canavarla mücadelenin diğer anlamı ise erginlenmedir ve bunun için kahramanın sınamalardan geçmesi gerekir (2003a: 287-288). Azerbaycan masallarında kahraman, ölümsüzlük arayışı ve kendini gerçekleştirmek için çıktığı bu sınavlar yolunda ejderhaya Türk kültüründe kutsiyet taşıyan çınar gibi ağaçların başında yuva yapan ve ağacı koruyan, kozmosun sembolü Simurg'un¹⁰ yavrularına saldırırken rastlamaktadır. *Qara At* (Zeynalli 2005: 229) masalında İbrahim'in ejderhaya bir çınarın altında Zümrüd kuşunun yavrularını yemeye çalışırken rastlaması, *Melikmemmed* (Ahundov 2005b: 174) masalında

¹⁰ Beydili'nin dikkat çektiği mitolojik görüşe göre ejderha, hamile kadınların içine girerek dünyaya gelecek çocuğu öldürmektedir. Bu görüşün izini yaşatan hikâyelerde Simurg'un yavrularını yemektedir (2004: 192). Simurg, Türk mitolojisinde Zümrüt, Zümrüdüanka, Anka gibi isimlerle yer alır. Detaylı bilgi için bk. Erdem, S. (1991). "Anka". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 198-200; Çoruhlu 2002: 131.

kahramanın ejderhayla karanlık dünyada Zümrüd kuşunun yavrularına zarar vermeye çalışırken karşılaşması ve *Simanın Nağlı* (Tehmasib 2005: 25) adlı metinde kahramanın ejderhayı benzer şekilde Simurg'un yavrularını yemek için saldırırken görmesi, insanın ölümsüzlüğün, sonsuzluğun gücünü elde etme ve erginlenme mücadelesini gösterir. Bu motif ayrıca kutsal ağacın altında ve üstünde bulunup ebedi yaşamın bekçilerinin kendi aralarındaki savaşı; kaos ve kozmosun, hayat ile ölümün çatışmasını da yansıtmaktadır. Masallarda ejderha ayrıca bereketin, doğurganlığın ve bu yönüyle yaşamın simgesi olan elma ağacı gibi farklı türden ağaçların yakınında da aynı gerekçelerle konumlandırılmaktadır. Örneğin *İbrahim* (Tehmasib 2005: 223) masalında ejderha, yılan ve devler, kahramanın tılsımı kırmak için gittiği Enberguh dağında elma ağacının yakınında beklemektedir.

Ejderhanın olumsuz anlamını belirgin şekilde yansıtan mekân ise karanlıklar ülkesidir ve burası Erlik'in, kötülüğün sembolü olan çeşitli demonik varlıkların meskeni olup kahramanın sınanması için yolunun düştüğü yerdir. Bu mekâna kahramanın gelişi, görevlendirilmek veya kuyuda terk edilmek suretiyle gerçekleşir ve burada da bekçi sıklıkla ejderhadır. *Kiçik Şahzade* (Zeynalli 2005: 112-113) masalında padişahın en küçük oğlu, kuyuda sağ taraftaki yoldan ilerlerken önüne ak ve kara koç çıkar. Kahraman bu koçlardan kara koçun sırtına düşünce yer altındaki karanlık dünyaya taşınır ve orada kaos yaratıcı varlık olan ejderhayla karşılaşır. *Melikmenmed* (Ahundov 2005b: 174) masalında ejderha, karanlık dünyadadır. *İskender Zülqerneyn* (Seyidov 2005: 141) masalında da padişah, karanlıklar dünyasına gittiğinde bir adada yılan ve ejderhalara rastlar.

Mitolojide kült olan dağlar, yeryüzünde görülmemiş hazinelerin¹¹, gençlik, dirilik ve ebedilik unsurunun mitik varlıklar tarafından korunduğu yerlerdir. Azerbaycan masallarında reml¹² elmasının, dirilik suyunun, mücevherlerin ve tılsımlı yerlerin mekânı da dağlar ve dağların içerisinde bulunan mağaralar olup bu noktalar ejderha, yılan ve devlerin kontrolündedir. *Moltanı Padşahu* (Seyidov 2005: 94-95) masalında ejderha ve yılanlar, reml elmasının bulunduğu reml dağının yolundadır ve padişahın oğlu, onları aştıktan sonra elmaya ulaşır. *İbrahim* (Tehmasib 2005: 223) masalında ejderha, yılan ve devler, kahramanın tılsımı kırmak için gittiği Enberguh dağında elma ağacının yakınında beklemektedir. Şehir kaleleri de içerisinde hazineleri saklı tutması yönüyle bu mekânlara dâhildir. Ancak Azerbaycan masallarında ejderha; kalelerde daha nadir konumlandırılır. İncelenen metinlerde bir örneğini tespit ettiğimiz *Ceyranın Nağlı* (Tehmasib 2005: 207) adlı metinde ejderha kalenin kapısında beklemektedir.

¹¹ Ejderhalar her türlü hazinenin bekçiliğini yapan varlıklardır. Ölümsüzlüğün simgeleri olan hazineye ulaşmaya çalışan kahramanın da öncelikle bilgeliğini ispatlaması adına bu tehlikeli canavarı öldürmesi gerekir (Eliade 2003a: 421).

¹² Reml: Falcıların kum üzerinde işaretler çizerek veya başka yöntemlerle fala bakıp gelecektek haber vermesi (Orucov 2006: 650).

Genel olarak ejderha, masalarda insanların uğrak yeri olmayan, girmekten sakınılan veya dönülmez yol olarak bilinen her mekânın koruyucusu ve bekçisidir. Örneğin dağlar heybetli görünümü itibarıyla kutsiyet taşımasının yanı sıra korkulan yerler olarak kabul edilir ve korku duyulan bu mekânın hâkimi ve bekçisi yine insan üzerinde büyük bir korku uyandıran varlıkla sembolleştirilir. Örneğin *Güloğlan* (Ahundov 2005b: 222) masalında kahramanın misafir olduğu şehirde ejderha bir dağda peyda olur ve padişahın kızını yem olarak isteyip halka korku salar. Halk tarafından ne verilse razı olmaz ve talebi yerine getirilmezse şehri alt üst edeceğini söyleyerek tehdit eder.

Dağların yanı sıra çöl, orman gibi ıssız mekânlar da insanoğlunun korku duyduğu, yolculukta kendisini korunmasız hissettiği yerlerdir ve bu anlarda karşısında tüm heybetiyle bir ejderha figürü belirir. *Şems-Qemer* (Ahundov 2005b: 30) masalında cellat, Settar ile Ülker kardeşleri çöle götürerek öldürmekten vazgeçip, kaçan atının peşinden giderken ejderhayla karşılaşır. *Şahsonqar* (Zeynalli 2005: 221) masalında padişah ile veziri kırk günlük ava çıktığında ejderhaya rastlar.

İncelenen örneklerde ejderhanın söz konusu mekânlarda temel olarak bekçilik işlevinde kullanıldığı görülmüştür. Ancak taşımacılık işleviyle kullanıldığı bir örnek de bulunmaktadır. *Tapdıq* (Ahundov 2005b: 61, 63-64) masalında kahramanın karşısına çıkan ejderhalardan üçü taşıma işlevi görür. İlk olarak kahraman, Qemer Hanım'ın tılsıma yatırıldığı mağarada yedi ejderhayı öldürdükten sonra içlerinden çıkan kırk ejderhayla mücadele ederken peyda olan bir ejderhanın beline biner ve onunla birlikte dağa gider. İkinci olarak cinler padişahının oğluyla birlikte Tufan devin yanına iki ejderhanın beline binerek gider. Bu yönüyle nadir de olsa ejderhanın uzak mekânlara gitmek için kahraman tarafından dev, at, Simurg gibi ulaşım aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

3. EJDERHANIN ALT EDİLMESİ

Ön Asya ve Avrupa'da görülen ejderle mücadelenin temel kaynağı Sümer kültürüne dayanır ve Sümer tabletlerinde üç çeşit ejderha öldürme motifine rastlanılmıştır. İlk ikisi su tanrısı Enki ile mücadele, üçüncüsü ise kahramanın ejderi öldürmesi motifidir. Türklerde ejderha öldürmenin iki anlamı vardır: "1) Kötülüğün sembolü olan ejderhayı öldürme (iyiliğin kötülük karşısında zafer kazanması), 2) Güç ve kuvvetin timsali olarak ejderhayı öldürme" (Çoruhlu 2014: 42). Masalarda ejderha öldürme motifinin temel anlamı kötülüğün alt edilmesi, düzen bozucu unsurun yok edilip yeniden düzenin temin edilmesi ve kahramanın erginlenmesi amacıyla gerçekleştirilip bu zafer, kahraman tarafından çeşitli şekillerde kazanılmaktadır. Bu süreçte ejderhanın alt edilmesinde kullanılan yöntem ve objelerin de özel bir anlamı vardır.

Azerbaycan masallarında kahraman ile kaotik varlıkların mücadelesinde dev; güç, akıl, hile veya dış ruhunun ele geçirilmesi yoluyla alt edilirken ejderha fiziki bir mücadele sonucunda, yaygın olarak kılıç gibi demir¹³ cinsinden bir objenin kullanımıyla, iki parçaya bölünmek suretiyle mağlup edilir. Örneğin *Qara At* (Zeynalli 2005: 229) masalında ejderha, İbrahim adlı kahraman tarafından kılıçla ikiye bölünerek öldürülür. *Cantiq* (Tehmasib 2005: 73) masalında kahraman, konakladığı şehirlerde halka zarar veren ilk ejderhayı kılıcıyla alt eder. *Melik Çoban* (Ahundov 2005a: 95, 97-98) masalında Melik adlı vezirin cadı tarafından oğlan iken kıza döndürülen Süsen adlı çocuğu, sınanmak için padişah tarafından ovaya götürülür ve orada Süsen, karşısına çıkan ejderhayı kılıcıyla iki parçaya ayırır. *Şah Oğlu Behremın Nağılı* (Ahundov 2005a: 169, 171-172) adlı metinde gözleri kör olan padişahın en küçük oğlu Behrem, babasının gözlerine çare olacak ak çeşmenin taşını bulmak için çıktığı yolculukta karşısına çıkan üç adamla birlikte yol alırken büyük bir ejderhaya rastlar. Behrem güçlü bir pehlivan olduğu için kılıcını çekerek ejderhaya hücum eder ve kılıcını ejderhanın başına indirerek onu iki parçaya ayırır. *Celayi-Veten* (Ahundov 2005a: 244) masalında kahraman, padişahın kızını yarıya kadar yutan ejderhayı kılıcıyla ağzından karnına kadar yararak ikiye böler ve onu öldürüp kıızı içinden kurtarır. Ejderhanın da başını kesip hana götürür. *Melikmemmed* (Ahundov 2005b: 174) masalında kahraman, Zümrüd kuşunun yavrularına zarar vermek isteyen ejderhayı kılıcıyla ikiye bölerek öldürür. *Qızıl Qoç* (Seyidov 2005: 57) masalında ejderha, kel adam tarafından kılıçla ağzına vurularak ikiye ayrılmak suretiyle alt edilir. *Ceyranın Nağılı* (Tehmasib 2005: 207) adlı metinde Ceyran, kendisine ağzını açıp yutmak için saldıran ejderhayı kılıcıyla öldürür. *İbrahim* (Tehmasib 2005: 223) masalında kahraman, tılsımı kırmak için çıktığı yolculukta yaşlı kadının tarif ettiği Enberguh dağına ulaşır ve dağın eteğinde susuz, otsuz bir taşın üstündeki elma ağacına gelir. Kıpkırmızı elmayı koparıncı kazanın altından bir alev çıkar. O anda ejderhalar, yılanlar, devler bunun üzerine yürür. İbrahim, kılıcını çekip hepsini öldürür. *Simanın Nağılı* (Tehmasib 2005: 39) adlı metinde Han-hanü Çin'in karşısına çıkan ejderha, Siman tarafından kılıçla ikiye bölünür. *Keçel* (Ahundov 2005b: 141-144) masalında yaşlı kadının kel oğlu, hanın kızını almak isteyince uzak bir adada pınarın başındaki ejderhayı bulup onun ağzındaki yakutu almaya gönderilir. Kel oğlan, ejderhaya havuzdan şarap içirtip onu sarhoş ettikten sonra kılıcıyla öldürür. *Qaraqaşın Nağılı* (Tehmasib 2005: 18) adlı metinde ejderhaya dönüşen ihtiyar, kahraman tarafından kılıçla kuyruğundan yaralanır, boğazından kılıçlanıp öldürülür. Bu anlamda kılıç, demirin temizleyici ve demonik varlıkları yok edici özelliğinin sembolleştirildiği en önemli unsur olarak kullanılır.

¹³ Demirin ileri kültür seviyesine ulaşmış toplumlarda da taşıdığı anlamlar ve demonlara karşı kullanıldığına dair çalışmalar hakkında bilgi için bk. Eliade, M. (2003b). *Demirciler ve Simyacılar*. İstanbul: Kocabalı Yay., 28-29.

Ejderhanın alt edilmesinde hançer, gürz ve ok da kullanılan malzemeler arasındadır. *Hambal Ehməd* (Ahundov 2005a: 73-76) masalında padişaha bir tüccar tarafından pehlivan olarak satılan kahraman, iki defa ejderha engeliyle karşılaşır ve her ikisinde de önce bu engeli aşmak yerine korkup hamal kıyafetini giyer ve o şehirden gitmek ister ancak sevdiği kızın ısrarı üzerine ejderhayla karşı karşıya gelip onu hançerler. *Reyhanın Nağılı* (Ahundov 2005b: 131-132, 138-139) adlı metinde Reyhan'ın erkek kardeşi Aygır Hesen, ablasını kurtarmak için çıktığı yolculukta karanlık dünyadaki şehirlerin suyunu kesen ejderhayı gürz vurarak öldürür. *Güloğlan* (Ahundov 2005b: 222) masalında kahraman, padişahın kızını yem olarak isteyen ejderhayı kızı tam yutacağı esnada kendisine ok ve yayın yerini gösteren kuşun yardımıyla yener. Başından okla vurulan ejderha bağırır ve gürültüyle yıkılıp ölür.

Masallarda sihirli yüzük, kahramanın engelleri aşmasında yardımcı olarak kullanılan objelerdendir ve ejderhanın mağlup edilmesinde fiziki bir mücadele olmadan, sihirli objeyle aşılmasına seyrek rastlanıldığı için önemlidir. *Moltanı Padşahı* (Seyidov 2005: 92-94) masalında ejderhalarla dolu yol, yüzük gösterilerek geçilir. Padişahın oğlu, kendisine tuzak olarak kurulan ve reml elmasını bulması için gönderilen ikinci görevinde elmayı bulduktan sonra dönerken karşısına çıkan yılan, çiyen ve ejderhaları, dindar adamın verdiği yüzükle alt eder. Yüzüğü bu varlıklara tuttuğunda hepsinin gözleri kamaşıp geri çekilirler. Kahraman da bu obje yardımıyla bir çaba sarf etmeksizin yolunda ilerler.

Ejderhanın salt kahramanın gücüyle boğularak veya çenesinden ayrılarak öldürüldüğü örnekler bulunmaktadır. Bu bölümler, kahramanın gücünün doruk noktaya ulaştığı, kendisini tam anlamıyla ispatladığı yerlerdir. *Üç Şahzade* (Zeynalli 2005: 273) masalında padişahın en küçük oğlu, üzerine atıldığı ejderhayı boğarak öldürür. *Qaraqaşın Nağılı* (Tehmasib 2005: 6) adlı metinde ise kahramanın annesi - oduncunun hanımı- sağ eliyle ejderhanın alt çenesinden, sol eliyle üst çenesinden çekip onu ikiye ayırır.

Yeryüzünde yakıcı ve yıkıcı özelliğiyle tasavvur edilen ejderhanın ateşler içerisine atılarak öldürüldüğü de görülür. *İlan ve Qız* (Seyidov 2005: 233) masalında Mehmed adlı pehlivan, dervişin verdiği akıl sayesinde ejderha eşini tandıra sokup yakarak öldürür. Burada tandır imgesi üzerinden gösterilen ve Türk kültüründe arındırıcı özelliğiyle bilinen ateş, kötülüğü temizleme unsuru olarak kullanılmıştır.

Azerbaycan masallarında ejderha gibi kaotik varlıkların erkek kahraman tarafından mağlup edilmesi yaygın görülen bir durumken kadın kahraman tarafından öldürülmesine nadir rastlanır ve bu örnekler, anaerkil dönemin izlerini yansıtması bakımından dikkat çekicidir. *Lala ve Nergiz* (Zeynalli 2005: 171) masalında ejderha, masal kahramanı Nergiz tarafından şehrin girişindeki kapıda ağzından kuyruğuna kadar kılıçla yarılarak öldürülür. Genç kız, ejderhayı öldürdükten sonra kendisi de kuvvetten düşer ve bir müddet kendinden geçip kılıcını yere düşürür. Eşiğin aşılmasının ardından kahramanın güçten düşmesi veya belirli bir süre hastalanıp geri

çekilmesi anlatılarda sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu konuda Campbell, büyülmüş eşğin aşılıp yeniden doğum alanına geçişin dünya genelinde rahim imgesi olan “balinanın karnı” ile tarif edildiğini ve bu aşamada kahramanın gücü elde etmek yerine bilinmezliğin içinde kaybolduğunu dile getirir (2010: 107). Anlatıda ejderhayı alt eden Nergiz’in kendinden geçip yere yığılarak simgesel anlamda balinanın karnına çekildiği bu epizot, yeniden doğuşunun gerçekleştiği yer olması açısından önemlidir.

Balinanın karnı başlığı altında ayrıca kahramanın canavar tarafından yutulması ve kahramanın canavarın boğazını keserek dışarı çıkması örneği, eşikten geçiş aşamasının kendini yok etme şekli olduğunu gösterir. Kahraman dışarıya, görünen dünyanın sınırları dışına çıkmak yerine yeniden doğuşu gerçekleştirmek adına içeriye doğru geçiş yapar (Campbell 2010: 108). Bu durumu belirgin olarak gördüğümüz *Tapdıq* (Ahundov 2005b: 52-53, 60-61) masalında kahraman, mağaranın bekçisi ejderha tarafından kılıcıyla yutulur. Ejderhanın karnında nice pehlivan vardır ve pehlivanlar ona buradan kırk gün içinde çıkamaması durumunda eriyip yok olacağını söylerler. Tapdıq, ejderhanın karnında dolaşıp onun bağırsaklarını doğrar, yüreğini parçalar ve ejderhayı öldürüp diğer pehlivanlarla birlikte geri çıkar. Masalın ilerleyen bölümlerinde kahraman yeniden ejderha ve kaplan engellerini aştıktan sonra bu kez de akrebin karnına düşer ve sonrasında bir mağarada ilerlerken orada Qemer Hanım’ın tilsimini kırdığında yedi ejderha peyda olur. Onları alt edince ejderhanın karnından kırk ejderha çıkıp kahramana saldırır. Bunları öldürdüğünde kırk ejderha daha ortaya çıkar ve bunlarla baş etmenin yollarını ararken hepsinden büyük bir ejderha peyda olur. Tapdıq bu ejderhayı ok ve yay kullanarak gözlerinden vurur. Böylelikle masalda Tapdıq, ilk ejderha tarafından yutulmayla gerçekleşen içeriye doğru çekilmeyle eski kimliğinden ve benliğinden uzaklaşmış ve kendi özüne, gücüne ulaşmış ve bu varlıkları da alt etmesiyle de tam anlamıyla yeniden doğuşunu gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Masallarda çeşitli engeller ve zorluklar sonucunda kahraman tarafından öldürülen ejderhanın etinin Simurg/Zümrüd’ün yavrularına, yüreğinin ise kahramana yedirilmesi motifi sık kullanılır. Bu motif, Doğu mitolojisindeki gücün sembolü olan ejderha tasavvurunun yansımalarıdır ve elde edilen gücün simgesel gösterimi açısından anlatıcı tarafından bazı masalların kurgusuna ek detay olarak dâhil edilir. Örneğin *Qara At* (Zeynalli 2005: 229) masalında İbrahim, ejderhanın etinden Zümrüd kuşunun yavrularına yedirir. *Simanın Nağılı* (Tehmasib 2005: 25) adlı metinde ise kahraman, ejderhayı öldürdükten sonra Simurg gelir ve ejderhanın etinden üç lokma alıp yavrularına verir, yüreğini ise Siman’a yedirip kalan eti atar. Böylelikle ejderhanın etini yiyen yavrular ve yüreğini yiyen kahraman tam anlamıyla sonsuzluğun gücüne ulaşmış olur.

4. EJDERRHA MOTİFLERİ

Çalışmada incelenen masal metinlerinde ejderhanın özellikleri ile sembolik anlamları çözümlenirken ayrıca metin içerisinde yer alan motifler de fişleme yöntemiyle belirlenmiş ve Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserine göre ejderha ile ilgili olarak 49 motif tespit edilmiştir. Bu motiflerin 26 tanesi indekste yer almaktadır. 23 tanesi ise indekste görülmeyip (T) maddesi kodlamasıyla ve uygun motif numarasıyla eklenmiştir. Tespit edilen motifler ve motiflerin yer aldığı masallar şu şekildedir:

B11. *Dragon/Ejderha* (C, CN, CV, G, HE, İ, İQ, İZ, K, KŞ, LN, M, MÇ, MP, OE, QA, QN, QQ, RN, SN, Ş, ŞQ, ŞBN, ÜŞ, T, YDA, YS)

B11.2.1.1. *Dragon as modified serpent/Değişikliğe uğramış yılan olarak ejderha* (İQ)

B11.2.5. *Horns of dragon/Ejderhanın boynuzları* (QQ)

B11.2.8. *Tail of dragon/Ejderhanın kuyruğu* (LN)

B11.2.9. *Heart of dragon/Ejderhanın kalbi* (SN)

B11.2.11. *Fire-breathing dragon/Ateş püskürten ejderha* (İQ, QQ, T)

(T) B11.2.11-3. *Dragon's breath makes man sick/Ejderhanın nefesinin insanı hasta etmesi* (İQ)

B11.2.12. *Dragon of enormous size/Devasa büyüklükteki ejderha* (HE, MÇ, QQ, T)

(T) B11.2.14-1. *Dragon with a jewel in its mouth/Ağzında mücevher olan ejderha* (K)

B11.2.13. *Blood of dragon/Ejderhanın kanı* (C, CV, KŞ)

(T) B11.2-15. *Dragon's tongue/Ejderhanın dili* (QQ)

(T) B11.2-16. *Dragon's flesh/Ejderhanın eti* (SN)

(T) B11.3.1-3. *Dragon lives in the stream/Ejderhanın çayda yaşaması* (YDA)

(T) B11.3.1-4. *Dragon lives in the fountain/Ejderhanın pınarda yaşaması* (OE)

B11.3.1. *Dragon's home in bottom of sea/Ejderhanın denizin dibindeki evi* (QN)

B11.3.2. *Dragon's home at top of mountain/Ejderhanın dağın üstündeki evi* (G, MP)

(T) B11.3.4-1. *Dragon waits at the gate of the castle/Ejderhanın kalenin kapısında beklemesi* (CN)

B11.3.5. *Dragon lives under the ground/Ejderhanın yerin altında yaşaması* (İZ, KŞ, M)

B11.3.7. *Dragon lives beneath tree/Ejderhanın ağacın altında yaşaması* (QA)

(T) B11.3.7-1. Dragon lives near the apple tree/Ejderhanın elma ağacının yakınında yaşaması (İ)

B11.3.8. Dragon lives in isolated island/Ejderhanın izole bir adada yaşaması (İZ, K, YS)

(T) B.11.3-9. Dragon lives in the desert/Ejderhanın çölde yaşaması (ŞQ)

(T) B.11.3-10. Dragon waits in the dervish's house/Ejderhanın dervişin evinde beklemesi (QN)

(T) B.11.3-11. Dragon waits in the charmed house/Ejderhanın tılsımlı evde beklemesi (ÜŞ)

B11.4.5. Talking dragon/Konuşan ejderha (QN, Ş)

B11.6.2. Dragon guards treasure/Ejderhanın hazineyi koruması (YDA)

(T) B11.6.10-1. Apple tree protected by a dragon/Elma ağacının ejderha tarafından korunması (MP)

(T) B11.6-11. Dragon carries the hero on its waist/Ejderhanın kahramanı belinde taşımaları (T)

B11.7.1. Dragon controls water-supply/Ejderhanın su kaynağını kontrol etmesi (C, CV, HE, KŞ, RN)

B11.10. Sacrifice of human being to dragon/İnsanın ejderhaya kurban edilmesi (C, CV, G, RN)

B11.11. Fight with dragon/Ejderhayla mücadele (C, CV, CN, G, HE, İ, İQ, K, KŞ, QA, QN, QQ, LN, M, MÇ, RN, SN, ŞBN, ŞQ, T, ÜŞ)

B11.11.4. Dragon fight in order to free princess/Prencesi kurtarmak için ejderhayla mücadele (C, CV, G)

B11.11.5. Dragon fight in order to free man/İnsanı özgür kılmak için ejderhayla mücadele (C, CV, G, ŞQ)

B11.11.7. Woman as dragon-slayer/Ejderha avcısı olarak kadın (LN)

(T) B11.11-9. Dragon fight in order to free Simurg/ Zümriid's chicks/Simurg/ Zümriid'ün yavrularını özgür kılmak için ejderhayla mücadele (M, QA, MM, SN)

(T) B11.11-10. Dragon is killed with a sword/Ejderhanın kılıçla öldürülmesi (C, CN, CV, İ, K, QA, QN, QQ, M, MÇ, ŞBN, SN)

(T) B11.11-11. Dragon is killed with a dagger/Ejderhanın hançerle öldürülmesi (HE)

(T) B11.11-12. Dragon is killed with a mace/Ejderhanın gürzle öldürülmesi (RN)

(T) B11.11-13. Dragon is killed with an arrow/Ejderhanın okla öldürülmesi (G)

(T) B11.11-14. Dragon is killed by fire/Ejderhanın ateşte yakılarak öldürülmesi (İQ)

(T) B11.11-15. *Dragon is strangled to death/Ejderhanın boğularak öldürülmesi* (ÜŞ)

(T) B11.11-16. *Dragon is neutralized by a magic ring/Ejderhanın sihirli yüzükle etkisiz hâle getirilmesi* (MP)

(T) B11.11-17. *Dragon swallows man/Ejderhanın insanı yutması* (CV, G, ŞQ, T)

B11.12.7. *Human-dragon marriage/İnsan-ejderha evliliği* (İQ)

B605. *Marriage to dragon/Ejderhayla evlilik* (İQ)

D199.2. *Transformation: man to dragon/İnsandan ejderhaya dönüşüm* (QN)

D418.1.2. *Transformation: snake to dragon/Yıldandan ejderhaya dönüşüm* (İQ)

(T) D419.1.1-1. *Transformation: dragon to snake/Ejderhadan yılan dönüşüm* (Ş)

R111.1.3. *Rescue of princess (maiden) from dragon/Prensesin ejderhadan kurtarılması* (C, CV, G)

SONUÇ

Azerbaycan masallarından 27 örnek metin üzerinde yapılan inceleme neticesinde ejderha ile ilgili tespitler şu şekilde özetlenebilir:

Sürüngen cinsinden bir varlık olan ve heybetli görünümüyle korkutucu, yok edici yönleriyle; sıklıkla kendi formunda, nadiren de çeşitli dönüşümlerle yılan veya genç kız formunda tasvir edilen ejderha Azerbaycan masallarında uzun boylu, uzun kuyruklu, uzun dilli, büyük başlı, bir dağı yerinden kaldıracabilecek kadar güçlü, iri ve heybetli, gerektiğinde insan gibi konuşabilen, ağızında değerli taşlar taşıyan, ağızından alevler saçıp nefesiyle yakıp yıkan ve insanları kendisine çekip yutan bir tipolojide tasvir edilmektedir. Bu anlamda ejderhanın Batı ve Doğu mitolojilerindeki tasvirlerine uygunluk gösterdiği, eski dönemlerde bereketi ve gücü sembolize etmesine uygun bir şekilde masalarda tüm özelliklerinden önce gücüyle tarif edildiği ve sonraki dönemlerdeki kültürel etkileşimler sonucunda edinmiş olduğu kötücül yönleriyle ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Ejderhanın mekân olarak ise yaygın olarak deniz, ırmak, dere veya pınar gibi çeşitli su kaynakları ile dağlar, ormanlar, karanlıklar ülkesi olan yer altı, tılsımlı yerler ve nadir olarak kale önlerinde konumlandırıldığı dikkat çekmektedir. Söz konusu mekânlarda ejderha sıklıkla suyun kontrolünü sağlayan ve mitik dönemlerin izleri olarak karşılığında kanlı veya kansız kurban sunulmasını talep eden bir varlıktır. Genel olarak bu yerlerde ejderhanın en temel işlevi bekçiliktir. Nadir olarak taşımacılık işleviyle de kullanılmaktadır.

Masalarda olayların düğüm bölümünün doruk noktasına ulaştığı yerde ejderhanın alt edilerek çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. Bu bölümler, diğer

Türk anlatılarında olduğu gibi Azerbaycan masallarında da kahramanın erginlenme sürecini gerçekleştirmek ve eski benliğini yok edip öze ulaşarak sonsuzluğun gücünü elde etmek, diğer bir ifadeyle yeniden doğuşunu gerçekleştirmek adına önemli bir epizot olarak işlenir. İnsanın hayal dünyasının sınırlarını zorlayacak boyut ve yönleriyle anlatılan bu varlığın kendisinin tam aksi niteliklerdeki bir insanoğlu tarafından öldürülme şekli ve bunun için kullanılan yardımcı objeler de simgesel ve kültürel açıdan anlam değerine sahiptir. İncelenen örneklerde ejderhanın yaygın olarak Türk kültüründe temizleyici özelliğiyle bilinen demirle -kılıçla-, nadir olarak ise hançer, gürz, okla öldürüldüğü ve sihirli yüzükle etkisiz hâle getirildiği görülmektedir. Ayrıca ejderhanın salt kahramanın gücüyle öldürülmesine yönelik iki örnek de bulunmaktadır.

Çalışmada ejderhanın çeşitli özelliklerinin çözümlenmesinin ardından dünya genelinde motif çalışmalarında esas alınan Stith Thompson'un *MIFL* eserine göre incelemesi yapılmıştır. Ejderha motifinin kullanımları üzerinden yapılan bu inceleme neticesinde ise ele alınan örneklerde ejderha ile ilgili olarak 49 motif tespit edilmiştir. İlgili motiflerin 26 tanesi indeksteki motiflerle ortaklık gösterirken 23 tanesi tarafımızca uygun numaralandırma ve kodlamayla dâhil edilmiştir. Tespit edilen motiflerin genel olarak ejderhanın fiziksel ve karakteristik özellikleri, geçirmiş olduğu dönüşümleri, yaşadığı mekânlar ve mağlup edilme şekilleri gibi ilk üç başlık içerisinde üzerinde durduğumuz yönleriyle ilgili olduğu görülmüştür.

Elde edilen tespitlerimiz tablo hâlinde de aşağıda sunulmuştur:

Masal Adının Kısaltması	Ejderhanın Özellikleri	Ejderhanın Görüldüğü Mekân	Ejderhayı Alt Eden Kişi	Ejderhanın Alt Ediliş Yöntemi	Ejderhayla İlgili Motif Sayısı
C	kanının belirleyici olması	şehirdeki suyun önü	Cantik (kahraman)	kılıç	9
CN	-	kale kapısı	Ceyran (kahraman)	kılıç	4
CV	insan yutma, kanının belirleyici olması	dağın ardındaki çayın önü	Celayi veten (kahraman)	kılıç	10

G	insan yutma	dağ	Güloğlan (kahraman)	ok ve yay	9
HE	iri	şehir, şehir kenarındaki çayın ötü	Hambal Ehmed (kahraman)	hançer	5
İ	-	Enberguh dağında elma ağacı yakını	İbrahim (kahraman)	kılıç	4
İQ	insana dönüşme, nefesiyle hasta etme	ormanda kara dikenin dibi	Mehemmed pehlivan (yılan kızın eşi)	ateş	9
İZ	-	karanlık dünyada dirilik suyunun yolundaki bir ada	Zülkarneyn padişahın askerleri	-	3
K	ağzında yakut taşıma	ada, adadaki pınarın başı	yaşlı kadının kel oğlu	şarap içirme, kılıç	5
KŞ	kanının belirleyici olması	karanlık dünyadaki su kaynağının ötü	küçük şehzade (kahraman)	-	4
LN	kuyruklu	şehir	Nergiz (kadın kahraman)	kılıç	4
M	-	karanlık dünyada bir ağaç altında	Melikmamed (kahraman)	kılıç	5
MÇ	iri	ova	Süsen	kılıç	4

			(Melik çobanın çocuğu)		
MP	-	reml elmasının bulunduğu reml dağının yolu	padişahın oğlu	sihirli yüzük	4
OE	-	ormandaki pınarın içinde kalenin yanında	-	-	2
QA	-	çınar ağacının altı	İbrahim (kahraman)	kılıç	5
QN	insan gibi konuşma, kuyruklu	deniz	Karakaş'ın annesi, Karakaş	fiziksel kuvvet, kılıç	7
QQ	büyük başlı, uzun dilli, boynuz mızraklı, ağzından ateşler saçma, insan yutma	şehir	kel oğlan	kılıç	7
RN	-	karanlık dünyadaki su kaynağının özü	Ayğır Hesin (kahramanın kardeşi)	gürz	5
SN	-	çınar ağacının altı	Siman (kahraman)	kılıç	5
Ş	güçlü, insan gibi konuşma,	av mekânı, dağ	-	-	3

	kara yılanın dönüşme				
ŞQ	insan yutma	çöl	Settar ve Ülker	-	4
ŞBN	büyük	ak çeşmenin taşının arandığı yolda	Behrem (kahraman)	kılıç	3
ÜŞ	-	tılsımlı ev	Padişahın en küçük oğlu	fiziksel kuvvet	3
T	heybetli, çirkin görünüm, insan yutma	tılsımlı mağara	Tapdıq (kahraman)	kılıç	6
YDA	-	Nil kolundaki dere	-	-	3
YS	çirkin ve korkunç	ada	-	-	2

KISALTMALAR

C:	<i>Cantiq</i>
CN:	<i>Ceyranın Nağülü</i>
CV:	<i>Celayi-Veten</i>
G:	<i>Gülüoğlan</i>
HE:	<i>Hambal Ehmed</i>
İ:	<i>İbrahim</i>
İQ:	<i>İlan ve Qız</i>
İZ:	<i>İskender Zülqerneyn</i>
K:	<i>Keçel</i>
KŞ:	<i>Kiçik Şahzade</i>
LN:	<i>Lala ve Nergiz</i>
M:	<i>Melikmemmed</i>
MÇ:	<i>Melik Çoban</i>
MIFL:	<i>Motif-Index of Folk-Literature</i>
MP:	<i>Moltam Padşahu</i>
OE:	<i>Ohhayla Ehmed</i>
QA:	<i>Qara At</i>

QN:	Qaraqaşm Nağılı
QQ:	Qızıl Qoç
RN:	Reyhanın Nağılı
SN:	Simanın Nağılı
Ş:	Şahsonqar
ŞQ:	Şems-Qemer
ŞBN:	Şah Oğlu Behremin Nağılı
ÜŞ:	Üç Şahzade
T:	Tapdıq
YDA:	Yeddi Dağ Alması
YS:	Yusifle Senuber

KAYNAKÇA

- AIMUKHAMBET, Z. KASSEN, A., KURMAMBAYEVA, K. (2022). "Kazak Folklorunda Yedi Başlı Ejderha". *Millî Folklor*, 17/136: 192-204.
- ARI, A. (2003). "Ejder/Ejderha". *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (C. 2). Ankara: AKMB Yayınları, 335-336.
- AHUNDOV, E. (2005a). *Azerbaycan Nağılları* (C. III). Beş Cildde, Bakı: Şerg-Gerb.
- AHUNDOV, E. (2005b). *Azerbaycan Nağılları* (C. IV). Beş Cildde, Bakı: Şerg-Gerb.
- BABEK, A. (2011). *Azerbaycan Folklorunda Su İle Bağlı İnamlar*. Bakı: Nurlan.
- BAYAT, F. (2020). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1* (5. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYSAL, N. (2021). "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Anlatmasında Ejderha ve Kutsalın Yeniden Yaratımı". *4. Uluslararası Dede Korkut Türk Kültürü, Tarihi ve Edebiyatı Kongresi. 2-4 Eylül 2021* (ed. Ramazan Gafarlı). IKSAD Yayınevi, 214-223.
- BEYDİLİ, C. (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt-Kitap-Yayın.
- BORATAV, P. N. (2016). *Türk Mitolojisi* (2. Baskı). İstanbul: BilgeSu Yayıncılık.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (2. Baskı) (çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- ÇORUHLU, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- ÇORUHLU, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*. Konya: Kömen Yay.
- DİLEK, İ. (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DURBİLMEZ, B., TEKİN, F. (2020). "Kazan-Tatar Türklerinin Halk Anlatılarında 'Yılan', 'Ejderha' ve 'Yuha'". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124/245: 307-326.
- EBERHARD, W. (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü* (çev. Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- EKİCİ, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası Soylamaları ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ELİADE, M. (2003a). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ELİADE, M. (2003b). *Demirciler ve Simyacılar*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ELİADE, M. (2005). *Dinler Tarihi İnanç ve İbadetlerin Morfolojisi* (çev. Mustafa Ünal). Konya: Serhat Kitabevi.
- ERCİLASUN A. B., AKKOYUNLU, Z. (2014). *Kaşgarlı Mahmud Divânı Lugâti't-Türk*. Ankara: TDK Yay.

- ERDEM, S. (1991). "Anka". TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 198-200.
- GÜNAY TÜRKES, U. (2009). "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2/3-4: 84-115.
- HANÇERLİOĞLU, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İNAYET, A. (2010). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalnavuz Celmoğuz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- QAFARLI, R. (2010). *Azerbaycan Türklerinin Mifologiyası*. Bakı: ADPU.
- KARAKURT, D. (2012). *Türk Mitoloji Ansiklopedisi. Açıklamalı-Resimli Türk Söylence Sözlüğü* (e-kitap).
- KÜÇÜKBASMACI, G. (2014). "İslamiyet'in Kabulünden Sonra Türk Edebiyatında Ejderha Motifi". *Şerq Halqları Edebiyatı: Enene ve Müasirlik Mövzusunda Beynelhalq Elmi Konfransın Materialları. 10-11 oktyabr 2014*, Bakı: Elm, 155-161.
- KORKMAZ, E. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- MACKENZIE, D. A. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi* (çev. Koray Akten). Ankara: İmg Kitabevi.
- ORUCOV, E. (ed.) (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti* (C. III). Bakı: Şerq-Gerb.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi* (C. II). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ROUX, J. P. (1984). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çev. Aykut Kazancıgil). Ankara: İşaret Yay.
- SARPKAYA, S. (2021). *Türklerin Şeytani Masalları* (4. Baskı). Ankara: Karakum.
- SEÇKİ, S. (2015). *İmgelerin Olayların Sembolik Saklı Mesajı*. İstanbul: Sınır Ötesi Yay.
- SEYİDOV, N. (2005). *Azerbaycan Nağilları* (C. V). Bakı: Şerg-Gerb.
- SMİTH, G. E. (2022). *Ejderhanın Evrimi* (çev. Cemal Can Tarımcıoğlu). İstanbul: Maya Kitap.
- THOMPSON, S. (1955-1958). *Motif-İndex of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, 6 vols. Bloomington: Indiana.
- TEHMASİB, M. (2005). *Azerbaycan Nağilları* (C. II). Bakı: Şerg-Gerb.
- TÜRKAN, K. (2012). "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü". *Millî Folklor*, 24/93: 135-148.
- TÜRKAN, K. (2016). "Balkan Türk Masallarında Mitolojik Bir Figür: Ejderha". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/45: 219-225.
- USLU, B. (2019). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yay.
- URAZ, M. (1994). *Türk Mitolojisi* (2. Baskı). İstanbul: Düşünen Adam Yay.
- WARNER, E. (2010). *Rus Mitleri* (çev. Mert Kireççi). Ankara: Phoenix.
- YALÇINKAYA, F. (2019). "Uygur Sihirli Masallarındaki Olağanüstü Düşmanların Mitik Kökeni". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 13: 44-56.
- ZEYNALLI, H. (2005). *Azerbaycan Nağilları* (C. I). Bakı: Şerg-Gerb.